

Umění naslouchat [1990]

Hodně se mluví o dialogu, a důraz bývá obvykle na vztahu člověka k druhým lidem. Nezřídka se myšlenka dialogu zvrhá v nárok na monolog: ti druzí jsou povinni – uznávají-li nutnost a potřebnost dialogu – poslechnout právě mne a to, co já říkám. Stává se dokonce, že dialogu se se zcela nesmyslně dovolávají lidé, kteří nemají, co by řekli. Na dialog se také odvolávají někteří lidé na obranu před kritikou a polemikou. Kritika je neoprávněně vydávána za jakési provinění proti duchu dialogu, ačkoliv kritika je rodnou sestrou dialogu. Tady všude jde o mravní stránku dialogu a někdy možná o redukci dialogu na morálku.

Od dob starých Řeků je dialog považován za místo, kde se vyjevuje pravda. Proč vlastně by dialog, rozmluva dvou nebo více lidí, měla mít přednost před myšlenkovým úsilím jedince? Nedobíráme se pravdy spíše tehdy, když nás nikdo neruší svým povídáním? Není nezbytnou podmínkou poznávání pravdy pravdy duševní úsilí, maximálně soustředěné na svůj předmět? Což neodchází myslitel, hloubající nad nějakou záhadou, do ústraní své pracovny, když už dnes nemůže odejít na žádné pusté místo, kde by byl sám?

Proti tomu můžeme uvést dvojí námitku: jednu takřkajíc technickou nebo snad genetickou, druhou filosofickou. Podle Aristotela je člověka živočich, který „drží“, „má“ slovo, zkrátka který mluví. Každý člověk se však rodí jako nemluvně, tj. člověkem v plném významu (Aristotelově) se teprve musí stát. Základním předpokladem toho, aby se nemluvně stalo mluvícím jedincem, tj. aby se ještě ne-člověk stal plně člověkem, jsou druzí lidé, na prvním místě matka nebo někdo, kdo ji zastupuje. Matka promlouvá ke svému dítěti, něco mu říká a opakuje to ve vhodných situacích. Dítě naslouchá a posléze porozumí. I když se pokouší po matce opakovat některá slova, nestává se tímto opakováním o nic víc člověkem než papoušek. Účastníkem rozhovoru se dítě stává teprve v okamžiku, kdy přestane matku napodobovat a kdy jí začne odpovídat. Můžeme dokonce říci, že vposledku každá promluva je v nějakém smyslu odpovědí – a jen tak dává opravdu smysl. Dialog je původnější forma promlouvání než monolog.

Druhá námitka je však neskonale významnější. Dialog je rozhovorem dvou lidí, kteří se jen nestřídají ve svém monologickém promlouvání, ale kteří se navzájem poslouchají a dávají pozor na to, co ten druhý říká. To samo o sobě ještě nemá s pravdou nic společného, ale znamená to důležitý krok kupředu. Dialog se tu stává jakýmsi tréninkem, v němž se každý učí naslouchat druhému ne tak, že už předem vím, co řekne, a jen si to nechávám potvrdit, anebo tak, že slyším jen to, co potvrzuje mé vlastní stanovisko. Opravdový dialog znamená, že jsem ochoten nejen naslouchat, ale dokonce kus cesty ujít spolu s tím, komu naslouchám, tj. opustit alespoň na chvíli své vlastní vidění věcí a pokusit se třeba jen trochu vidět vše očima toho druhého. Opravdový dialog nás učí nebrat samy sebe a své názory ani jako něco samozřejmého a nepochybného, ani s tou poslední vážností. Když se takto v dialogu naučíme metodicky odhlédnout od svých pozic a zkusmo vše vidět jinak, dokážeme to časem i bez pomoci druhého člověka, jen ve vlastní mysli. A tomu se říká reflexe, kdy nejenom něco víme, ale víme, že to víme, a kdy nejenom máme něco

na mysli, ale jsme si vědomi, že a jak to máme na mysli a s čím se vším to souvisí nebo může souviset.

Hlavním význam dialogu tedy nespočívá v našem vztahu k druhému člověku, ale ve vztahu k tomu, co se možná teprve ukáže být tím pravým pohledem na věc, která je předmětem našeho rozhovoru a společného uvažování. Naslouchající jeden druhému a jsouce tak otevřeni k něčemu, o čem předem víme, co to je a jak to bude vypadat, můžeme jeden nebo druhý dostat „nápad“, může se jednomu z nás nebo i několika „udělat myšlenka“, a v některých případech dokonce správná, pravá myšlenka: může nás oslovit pravda. Vyučení dialogem v pozornosti vůči druhému a vůči tomu, co nového, nepředvídaného nám řekne, nebudeme vůči oslovení pravdy hluchí a slepí, nebudeme onen nenápadný a tichý její hlas překřikovat svými vlastními myšlenkami a svými vlastními monology. Nasloucháním druhému vytrénujeme svou pozornou otevřenost vůči čemukoli nečekanému a novému tak, že se naučíme naslouchat samotné pravdě.